

Stellan Vinthagen

Ickevåldsrörelsens idéhistoria

*Från »Resist not Evil« via »Non-Resistance«
till »Nonviolence«*

Ickevåld och ickevåldsrörelse

Att leva i denna värld, eller försöka förändra den, genom att på olika sätt försöka att inte använda/stödja våld är en gammal hållning, antagligen lika gammal som människan själv.¹ Metoder mot »våld« eller »förtryck« där man

försökt undvika att själv använda våld eller förtryck, har använts åtminstone sedan antiken. Inspirerad av denna uråldriga tradition har en *ickevåldsrörelse* utvecklats.² Denna ickevåldsrörelse är dock ouppmärksam i både historielära och rörelseforskningen.

Ickevåldsmotstånd har spelat en viktig

1. Se exempelvis John J. Dear, *The Sacrament of Civil Disobedience* (1994), s 17–102. Exempelvis Daniels bok i Gamla Testamentet beskriver enligt författaren människors ickevåldsliga kamp mot förtryck och våld.

2. Om begreppsanvändningen: Både »ickevåld« och »våld« används i den betydelse som rörelser själva ger dem (alltså i deras immanenta innebörd), vilket kan variera väsentligt. Man kan tänka sig att ickevåldet som handlingsform (helt eller delvis) tas upp av rörelser som ett praktiskt redskap utan att rörelser för den skull omfattar ickevåldet som ideologi eller strategi. Då har vi ett exempel på en rörelse med *ickevåldstaktik*, vilket då är en av flera taktiker som används i vissa sammanhang men inte i andra. Civil olydnad som *forts. på nästa sida*

roll inom rörelser från olika delar av världen och för olika politiska frågor. Medborgarrättsrörelsen i USA var under 1950-talet en ickevåldsrörelse där ickevåld utgjorde en normativ grund för motståndet, medan den senmoderna globaliseringskritiska rörelsen, som visade sig bland annat i Seattle 1999 i protesterna mot Världshandelsorganisationen WTO, använder ickevåldstaktik (tillsammans med en rad andra motståndsmetoder på likvärdig basis). Den polska fackföreningsrörelsen Solidaritet är ett exempel på en rörelseorganisation där ickevåld under 1980-talet istället utgjorde en övergripande strategi. De blandade inte ickevåldsmetoder med våldsamt motstånd. Samtidigt var Solidaritet inte pacifistisk eller på andra sätt ideologiskt orienterad kring ickevåld vilket en ickevåldsrörelse är. Alla tre rö-

relserna och deras olika användning av ickevåld visar dock på ickevåldets transnationella spridning mellan olika rörelser. Denna spridning av ickevåldsmotstånd har sitt ursprung i det etablerande av ickevåldet som skedde i Sydafrika och Indien i början av 1900-talet.

Normalt menar man att ickevåldsrörelsens filosofi och praxis föds i och med indiernas befrielsekamp i Sydafrika under Mohandas K. Gandhis ledarskap kring 1905. Här kommer jag dock att argumentera för att formuleringen av det som utmärker ickevåldsmotstånd sker i fredsföreningen New England Non-Resistance Society redan på 1830-talet, under kampen mot slaveriet i USA. En avgörande inspiration till denna avgörande idéhistoriska och politiska uppfinning kommer från den kristna pacifismen.³ Deras inspiration i

forts från föregående sida exempelvis blockader, ockupationer eller så kallade *sit-ins*, är exempel på delar av ickevåldsmotståndet som spritts som ickevåldstaktiker inom en rad rörelser. I andra sammanhang kan man tänka sig att ickevåldet utgör en överordnad handlingsregel och därmed är *strategiskt* vägledande för rörelsens agerande, utan att ickevåldet för den skull är normativt eller ideologiskt förankrat i rörelsen. Strategin är vald för att den, i en rådande situation, anses vara den mest realistiska eller den enda valbara möjligheten. Bristande militära resurser kan vara en anledning till valet av ickevåldsstrategi. Till sist kan man tänka sig att en ickevåldsideologi genomsyrar rörelser och då kan vi sägas ha en *ickevåldsrörelse*. Då är inte handlingsformen enbart en praktisk metod eller en strategi, utan (även) en legitim och normativ handlingsregel, ibland även en personlig livsstil för rörelseaktivister. Våldsamt motstånd betraktas som i sig på något sätt felaktigt eller icke önskvärt, oavsett om våld skulle kunna vara effektivt. Här blir ickevåld även en del av rörelsens målsättning och argumentation i relation med andra.

3. Även andra rörelser och religioner har bidragit indirekt till ickevåldsrörelsens teori och praktik men det verkar då inte vara så tydligt som för den kristna pacifismen. Det finns egna traditioner av pacifism eller ickevåld inom exempelvis buddhismen och jainismen. Buddhismen verkar först efter Gandhi ha spelat roll i utvecklandet av ickevåld, med exempelvis Dalai Lama och Thich Nhat Hanh. Se Bo Wirmark, *Kamp mot kriget – Buddisterna i Vietnam* (1974), speciellt s 40–41. Denna text tillåter dock inte en längre diskussion om detta.

sin tur, kommer ytterst sett från Jesu Bergspredikan och »fredskyrkorna«, bland annat kväkarnas fredsarbete från 1650-talet och framåt. Gandhis stora bidrag till ickevåldsrörelsen var hans originella vidareutveckling av ickevåld till en praktisk kampform för befrielse. Gandhi var även den som formulerade begreppet ickevåld (*ahimsa* eller *non-violence*) och den förste som fick en folkrörelse att uttala anamma olika ickevåldsmetoder i större skala. I och med Gandhi etablerades ickevåld som en ny radikal politisk handlingsreper-toar.

Begreppet »ickevåldsrörelse« används i modern tid av författare och aktivister för att beteckna rörelser som förekommer inom de mer kända och studerade rörelserna som till exempel freds-, solidaritets-, kvinno-, arbetar-, medborgarrätts-, befrielse- eller miljö-rörelser men som ändå inte är identiska med dem.⁴ De som nämner rörelsens existens utreder dock inte dess historik eller utmärkande karaktär. Den beskrivs alltså inte som en egen rörelse.

Då ickevåldstraditionen och kunskapen om rörelsers ickevåldsaktioner är tämligen okänd, blandas ofta ickevåld samman med politisk kriminalitet i stör-

sta allmänhet, sabotage, vandalism eller rent av terrorism. Eller, vilket är lika vanligt, som allt beteende utan våld i konflikter. De som framförallt har svårt att skilja ut olika politiska uttrycksformer är massmedia, politiker, jurister, poliser och forskare, men ofta blandas begreppen friskt även av aktivister. I kontrast till denna sammanblandning av handlingsformer vill jag hävda en distinkt skillnad där ickevåld har en egen tradition. Att urskilja ickevåld i rörelsers historia innebär att visa att denna distinkta form för politiskt agerande existerar. Frågan huruvida ickevåld utgör en nödvändig handlingsform som bör utvecklas och ersätta många andra former – så som ickevåldsrörelser skulle hävda – eller inte, utgör dock en helt annan diskussion. Det första steget blir att urskilja vad denna handlingsform består i, och ett lämpligt sätt att göra det, är genom en historisk studie.

Problemet i historiska studier av ickevåldsrörelsen är det bristande källmaterialet från äldre tider. Folkgruppers fredliga kamp har inte visat sig vara lika intressant att dokumentera som krig och erövringar med våld. Även om man begränsar sig till studier av aktionsmetoders användning, såsom Gene

4. För en historik och analys av freds-rörelsen se N Young, »The Peace Movement: A Comparative Analytical Survey«, i *Alternatives*, Vol. XI, No. 2, 1986, s 185–217. I Youngs text anges flera av de grupper som jag diskuterar som »traditioner«, vilka bär vidare erfarenheter och står för visioner och radikaliserings av de rörelser som växer och stagnerar under olika historiska perioder. Men till exempel abolitionisterna i Nordamerika finns inte med i Youngs text, trots att det fanns en klar överlappning mellan freds-föreningar och antis-laveriföreningar och en ideologi av *non-resistance* (se nedan).

Sharp eller Pam McAllister gjort, har man stora svårigheter att ange mer än enstaka och illa dokumenterade exempel före sent 1700-tal.⁵ I denna historiska undersökning intresserar jag mig dessutom för när ickevåldslig handling och ideologi kombineras. Denna artikel blir därför ett översiktligt skisserande som förhoppningsvis inspirerar till fortsatta historiska studier.

Begreppet »ickevåld« kan tolkas på flera olika sätt. I denna idéhistoriska studie av släktskapsbanden mellan rörelser öppnar jag på ett eget sätt upp begreppet ickevåld i två dimensioner vilket ger oss två samtidiga betydelser, »utan-våld« och »anti-våld«.

Den ena betydelsen, »utan-våld«, skall förstås som en betoning av liv/agerande *utan* våld. Här finns en motsättning mellan våld och dess antites, en antites som beroende på vilken betydelse man ger »våld«, exempelvis är »fred«, »rättvisa«, »kärlek«, »sanning«, »frihet« eller »Guds Rike«. »Utan-våld« blir ett försök att nå befrielse bortom våldets domän, att transcendera våldet.

Den andra betydelsen, »anti-våld«, skall förstås som en betoning på *motstånd* mot våld. Här finns ytterligare en motsättning, den mellan undvikande (passivitet, lydnad, rädsla, accepterande) och kravet på motstånd (ett avståndstagande från undvikande). Ytterst sett innebär motståndet att man

behöver söka upp våldet där det finns, för att bekämpa det. »Anti-våld« blir ett försök att nå befrielse genom underminerandet av våldets domän.

Innebörden av tvillingbegreppet »våld« tillåts på detta sätt vara obestämt och öppet för diskussion inom ickevåldsrörelser. Oavsett om man med våld menar tvång, otillfredsställda behov, manipulation, skadande, dödande, hot eller annat, så är de två skilda perspektiven på ickevåld relevanta. Även om våld ses i en snäv mening – som en irreversibel fysisk skada orsakad av någons enväldiga handling – blir det ickevåldsliga livet i en absolut mening – utan och mot allt våld – en mycket problematisk, om inte omöjlig uppgift att uppfylla.

Betydelseerna av ickevåld hör dock ytterst sett samman, dels eftersom vi inte (alla) kan leva utan våld om inte det existerande våldet avskaffas och därmed motverkas, dels eftersom motståndet mot våld, för att bli meningsfullt, kan sägas implicit förutsätta ett försök att undvika eget våldsanvändande. »Utan våld« förutsätter »motstånd mot våld«. »Motstånd mot våld« förutsätter »utan våld«. Skillnaden ligger alltså i vilken sida av ickevåld man betonar.

Därmed föreslår jag att vi i sökandet efter ickevåldsrörelsens rötter behöver söka efter människor som i ord och handling *samtidigt* brottas med motsättningarna mellan 1) våld respektive »utan-

5. Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action*, Part 1–3 (1973), s 75–76. Se även Pam McAllister, *You Can't Kill the Spirit* (1988) och *This River of Courage: Generations of Women's Resistance and Action* (1991).

våld« och 2) undvikande av respektive motstånd mot våld.

På detta sätt kan vi se att den gemensamma utgångspunkten i kombinationen »utan-våld« och »anti-våld« skapar möjligheten av två principiellt skilda ansatser inom denna ickevåldsrörelse. Icke-våldsrörelsen utgör därmed ett socialt fält för aktörer som enas i avståndstagandet från våld men som är oense om vad det innebär. Den problematiska enheten mellan de två dimensionerna av ickevåld innebär att olika människor, grupper eller rörelser kan betona den ena eller andra dimensionen men ändå ingå i samma historiska ickevåldsrörelse. Som vi skall se är det också det som sker rörelsehistoriskt.

Världsreligionerna

I de österländska religionerna hävdades det inom läror formulerade av så centrala gestalter som Lao Tzu (sjätte århundradet f Kr), taoismens grundare, och Mo Tzu (ungefär 479–391 f Kr) att våld strider mot universums själva natur. Buddha (ungefär 563–483 f Kr) lärde på liknande sätt ut att den första maximen på hans åttafaldiga väg var att inte döda, och de uråldriga hinduiska Veda-läror-na betonade vikten av *ahimsa*, alltså ickeskadande eller ickevåld.⁶

De första globala rörelser som tog avstånd från våld och praktiserade en livshållning av någon form av icke-skadan-

de var världsreligionerna. Här gavs ett engagemang utan våld en *religiös* betydelse. Begrepp som »renhet«, »värde« och »rättfärdighet« blev centrala. Under historiens gång så har denna religiösa dimension institutionaliserats i religionernas kyrkor, organisationer, skrifter och ritualer. Ibland har den våldskritiska orienteringen dominerat religionen – såsom under de första tre hundra åren av kristendom – men oftast har man efter hand hänvisats till en minoritetsposition. Under den tidiga kristendomen föds en tradition av »non-resistance« där undvikandet av våld blir heligt.

I och med moderna sociala rörelser kamp från och med 1800-talet mot krig, slaveri och kolonialism och framförallt med indiern Mohandas K. Gandhi gavs detta fenomen av utan-våld även en *politisk* betydelse. Under denna period föds ickevåldskampen som en kombination av både utan-våld och anti-våld. En sekularisering skedde och »metod«, »strategi« och »effektivitet« blev centrala begrepp för ickevåld. Sedan dess har en rad rörelser använt ickevåldsliga metoder med varierande framgång.

Däremot har det varit svårare att ge ickevåldet en *socialt* institutionaliserad plats i samhällen. Det verkar vara svårare att ge ickevåldsmotstånd och ickevåldslig konflikthantering en förankrad social roll som integrerad del av en kulturs symboler och ritualer. Försök

6. Stephen Zunes, Lester R. Kurtz och Sara Beth Ascher (red), *Non-violent Social Movements: A Geographical Perspective* (1999), s 2–3. Vår översättning.

finns att skapa ickevåldskulturer men institutionaliseringen är svag. Här är istället begrepp som »konstruktion«, »kommunikation« och »socialisering« centrala. Gandhi hamnade ofta i konflikt med sina kollegor inom den indiska befrielseströrelsen i och med att han menade att självständighet (*Swaraj*) var något annat än nationell självständighet, mer en fråga om en process av personlig och kollektiv mognad, via ett uppbyggande nationellt *konstruktivt program* och kollektivt liv i *asbrams* som satte bygemenskapen i centrum. Inom senmoderna ickevåldsrörelser står aktionerna i centrum, men viss verksamhet för kulturell institutionalisering förekommer, bland annat genom användningen av *ickevåldsträning* sedan medborgarrättsrörelsens dagar på 1950-talet och i form av *kollektivt liv* inom exempelvis vissa *Catholic Worker Communities* i USA, eller 1980-talets olika fredsläger vid militärbaser eller inom Lanzo del Vastos Ashramrörelse i Frankrike.

Resist not Evil eller Non-Resistance

Pacifismen i betydelsen av ett absolut och individuellt avståndstagande från våldsanvändande eller deltagande i krig, är kommen ur den judiska och kristna traditionen.⁷ I den tidiga »*non-resistance*«-traditionen (*icke-motstånd*), som uppstod ur Jesus predikan och liv, har man betonat »icke-skadandet« eller undvikandet av våld framför motståndet.⁸ Utgångspunkten är Jesu Bergspredikan, där det bland annat sägs i Matteus 5:38–39, »Ni har hört att det blev sagt: Öga för öga, tand för tand. Men jag säger er: värj er inte mot det onda. Nej, om någon slår dig på högra kinden, så vänd också den andra mot honom.« Huruvida Jesus uttalande skall tolkas som att det är genom att vara passivt undfallande man undviker ondska eller om man bör göra motstånd utan att använda våld, är sedan dess en omtvistad fråga inom pacifismen.

Inom denna tidiga kristna icke-mot-

7. Peter Brock, *Pacifism in Europe to 1914* (1972), s 471. Brock skiljer mellan pacifism och »pacifism« som är relativistisk och som söker att avskaffa krig eller reducera krigens effekter. I pacifism är inte det personliga ansvarstagandet centralt. Vidare urskiljer han sex olika varianter av pacifism, där den femte och sjätte varianten »integrational pacifism« och »Goal-directed pacifism« är närmast vad jag kallar ickevåldsmotstånd, se s 472–477.

8. Se Brock, s 474. Begreppet »*non-resistance*« används, efter vad jag har kunnat komma underfund med, först under 1800-talet. Det är dock befogat att tala om en sammanhängande tradition av »*non-resistance*« eftersom betydelsen är den samma när de tidiga kristna talar om »*resist not evil*«. Theodore J. Koontz skiljer på en kristen ickevåldstradition i form av »*non-resistance*« och »*nonviolent resistance*« i artikeln *Christian Nonviolence – An Interpretation*, s 169–173 i Terry Nardin, *The Ethics of War and Peace: Religious and Secular Perspectives* (1996). För en argumentation där Jesu predikan anses i grunden handla om ickevåld, se Stanley Hauerwas, *The Peaceable Kingdom* (1993), speciellt s xv–xviii, 80–81 och 149–151.

ståndstradition var det viktigare att inte själv använda våld eller fysiskt motstånd än att man verkligen lyckades förhindra existerande våld och förtryck. Eller rättare sagt, det var *genom* att människor i personlig tro eller mod avstod från att använda fysiskt motstånd som det onda kunde besegras. Anhängarna till denna »non-resistance«-tradition var exempelvis urkyrkan (fram till 300–400 talet e Kr), katharer, brethren, mennoniter och kväkare.⁹ De försökte leva som Jesus och bära sitt kors. De skapade nya utopiska kollektiv och samhällen där de försökte leva enligt kärlekens lag såsom Jesus predikade.

Dessa kristna bjöd ibland på ett motstånd utan våldsanvändande i olika sammanhang, bland annat kväkarna och framförallt då deras kristna övertygelse förtrycktes. De följde sin avvikande trosuppfattning trots en ofta extremt hård religiös förföljelse. Det var vanligt att man vägrade bli soldater i krig eller tjänstemän åt staten. Man skulle inte heller använda sig av lagen mot andra om man blev misshandlad eller bestu-

len, då man inte skulle utnyttja statens våldsmonopol. Ibland vägrades även att betala skatt till krig.¹⁰ Trots dessa inslag av motstånd låg betoningen på att *själva* (som individer eller samfund) *undvika direkt deltagande* i våldet och maktutövningen utifrån en hänvisning till sin speciella trostillhörighet.¹¹ Jag har i mina efterforskningar inte kunnat finna en ideologisk eller teologisk motivering till motstånd via *non-resistance* före 1830-talet.

I början var det främst små kristna samfund som drev principen om *non-resistance* mot ondska. I Nordamerika var det framförallt kväkarna som under 16- och 1700-talen drev en kamp för trosfrihet i nordöstra delarna av nuvarande USA.¹² De slöt vänskapsavtal med indianer och sökte sig just till områden där de förföljdes för sin trosuppfattning. I och med den amerikanska revolutionen 1776 dog den fredliga kampen ut. Senare, under 1800-talet, sekulariserades kampen till viss del när stora folkgrupper (kvinnorörelsen, fredsörelsen och antislaverirörelsen

9. Se Brock. Flera andra kristna samfund kan även nämnas i detta sammanhang, exempelvis de ryska Dukhobors. Kväkarna påverkades även av den allmänna sociala radikalismen under mitten av 1600-talet i England, med bland annat de tidiga socialisterna *Diggers* som olagligt och fredligt tog land för odling och boende eftersom de menade att land var en universiell rättighet.

10. Brock, s 130–131, 168–169, 298–300.

11. Gene Sharp, »Types of Principled Nonviolence«, s 273–313, i Paul A. Hare och Herbert H. Blumberg (red), *Nonviolent Direct Action – American Cases: Social-Psychological Analyses* (1968); Brock, se exempelvis s 221.

12. Staughton Lynd (red), *Nonviolence in America: A Documentary History* (1966), s xvii–xxiii.

med flera) började använda ickevålds-lik taktik.

En ny utveckling av *non-resistance* sker under den våg av aktivism som uppstod i samband med de nya föreningar som bildades efter sekelskiftet. Under 1800-talets början var den begynnande fredsrörelsen och antislaverirörelsen (abolitionismen) sammanvävd i Nordamerika och England.¹³ Tankegångarna och personerna var till stora delar de samma. Manifesten för American Antislavery Society 1833 och New England Non-Resistance Society 1838 tog ställning för handling utan våld på liknande sätt.¹⁴ William Loyd Garrison, en framträdande motståndare till slaveriet, skrev dem båda.

Hos föreningen New England Non-Resistance Society har jag funnit den första klart uttalade formuleringen av karaktärsdragen i ickevåld, en kamp

mot våldet, kombinerad med försök att göra detta motstånd utan våld.¹⁵ De gav i sina texter och sin verksamhet det äldre begreppet *non-resistance* en ny innebörd. 1838 formulerade Garrison den ideologiska plattformen för föreningen som var en utbrytargrupp ur American Peace Society.¹⁶ I denna text betonas motståndet mot förtryck och våld kraftfullt. Detta motstånd handlar om att utrota ondska genom godhet, kärlek, nåd och lidande. Texten är även i dag efter över 150 år mycket radikal. Man tar avstånd från bland annat statliga och nationella gränsdragningar, status- eller könshierarkier, regeringsmakt, lagliga bestraffningar eller tvång, militär och krig. Man talar om en »fredlig och universiell reformation« och störtandet av nationella regeringar genom en »spirituell regeneration av deras undersåtar«. De lovar visserligen

13. Ibid, s xxiii–xxv. Angående den engelska fredsrörelsen se Sandi E. Cooper, *Patriotic pacifism – Waging War on War in Europe 1815–1914* (1991), angående London Peace Society 1815–, en av de allra första organisationerna, s 6 och 14–15.

14. Lynd, s xxv. Principen att inte använda våld var ett krav på både aktivisterna i American Antislavery Society och slaverna i kampen mot slaveriet. I och med kriget med Mexico 1846–1848 och den hårda *Fugitive Slave Law* 1850 var det många abolitionister som övergav principen. När det amerikanska inbördeskriget utbröt stödde de flesta våldet. Se s xxv–xxviii.

15. Se även Brock, s 476. Möjligtvis finns liknande resonemang och praktiska försök tidigare i historien, men jag har alltså inte kunnat finna bevis för det. Sharp (1968) menar att den tidiga versionen av »*non-resistance*« inte accepterar »*nonviolent coercion*«, medan den version som Ballou och New England Non-Resistance Society står för är en form av »*moral resistance*«, där betoningen ligger på det individuella ansvaret och motståndsaktioner ingår men tonas ned. Dock finns i Sharps klassifikationsschema över olika trossystem inom ickevåldsvarianter inte mycket av skillnad mellan New England Non-Resistance och Gandhis ickevåld, eller för den delen »*active reconciliation*« dit kväkarna och Tolstoj räknas. Däremot är skillnaden stor i förhållande till den tidiga kristna traditionen av *non-resistance*.

16. Lynd, s 25–31.

att följa alla regeringars lagar och människors order, men bara så länge de överensstämmer med Jesus lära. Den enda herre de erkänner är Gud, den Gud som de tänker följa i ord och handling genom predikan, pressarbete, samarbete med andra grupper, föredrag, avtal, föreningsbildande och vädjan. När de ser sig tvugna att bryta mot lagar lovar de att underkasta sig straffet för olydnaden.

New England Non-Resistance Society tar avstånd från passivitet och anger en plikt till motstånd mot ondskan. I Adin Ballous tal till ett möte 1839 sägs till och med att »...icke-motstånd [*non-resistance*] blir den mest högstående formen av *motstånd* mot det onda«. ¹⁷ Han ser det som sin plikt att bjuda mesta möjliga moraliska motstånd mot »varje manifestation av ondskan bland mänskligheten«. Det är enligt Ballou möjligt att i begreppet inkludera att med fysisk styrka begränsa människor som är otillräkneliga, ställa sin egen kropp mellan ett offer och en förövare eller bjuda moraliskt icke-fysiskt motstånd. *Non-resistance* handlar helt enkelt om att inte skada, att inte möta skada med skada, ondskan med ondskan, inget annat. ¹⁸ Istället

bör man bjuda motstånd genom att »överkomma ondskan med godhet«. ¹⁹ I sin konsekvens innebär *non-resistance* även att man inte kan stödja, välja eller delta i regeringars arbete eftersom de i grunden använder sig av tvång och fysisk skada för sina målsättningar. I Ballous text finns även en optimistisk tro på effektiviteten i denna typ av motstånd mot våld och krig. ²⁰

I texten »Learn to Discriminate« skriver Ballou:

Lär er att skilja på *inget motstånd alls mot ondskan*, och *Icke-Motstånd* [*Non-Resistance*] *mot ondskan med ondskan, skada med skada*. Kristna kan, får och bör göra motstånd mot det onda på många sätt, men aldrig *genom att göra ont*, genom att skada en annan människas själ eller kropp. Den som säger dig att *Icke-Motståndare överbuvudtaget inte gör något motstånd mot ondskan*, gör sig därför skyldig till en mycket dåraktig lögn. ²¹

För Adin Ballou är lydnad något man ger en rättfärdig regering, människa eller lag, medan man »utan att göra skada« underkastar sig orättfärdighetens våld eller straff genom att visa bered-

17. Lynd, s 33. Vår översättning. Texten är ett utdrag ur Adin Ballous bok *Christian Non-Resistance* från 1846. Den intresserade kan läsa mer om Ballou på <http://www.adinballou.org/index.shtml>.

18. *Ibid*, s 33–34.

19. *Ibid*, s 35.

20. *Ibid*, s 39–44.

21. Kursivering i originaltext. »Learn to Discriminate« är ursprungligen från Adin Ballou, *Non-Resistance Tract No. 2* (2002). Vår översättning.

skap att lida. »Jag kan vägra att lyda en människa om jag annars måste trotsa Gud, men Gud har själv gjort det till min plikt att... *alltid* underkasta mig dem utan att göra skada, även under den mest grymma förföljelse. [A]tt lyda alla rättfärdiga lagar... att ändå vägra lyda varje orättfärdig lag, och tålmodigt genomlida bestraffningen...«. ²²

Dessa idéer om vad man kan kalla »icke-motståndets motstånd« tillämpades också på ett uppfinningsrikt sätt. Under kampen mot slaveriet organiserades en »underjordisk järnväg« där en dold folk rörelse smugglade förrymda slavar från söder till norr. ²³ Vidare genomförde man så kallade *ride-ins*, där segregationen på olika transportmedel (båtar, järnväg med mera) bröts. ²⁴ Trots att det var olagligt åkte vita i de svartas avdelningar och svarta i de vitas. I efterhand kan vi konstatera att dessa aktivister använde motståndsformer som hundra år senare skulle tas upp av den omfattande medborgarrättsrörelsens ickevåldsmotstånd. Bland annat genomfördes på 1950-talet *sit-ins* på segregerade restauranger.

Skattevägraren och filosofen Henry

David Thoreau gick steget vidare och talade 1849 helt enkelt om motstånd eller det han kallade *civil olydnad*, i sin skrift »Resistance to Civil Government« (senare kallad »On the Duty of Civil Disobedience«). Han hade fängslats för sin vägran att betala skatt till kriget i Mexiko. Thoreaus unika bidrag till icke-våldstraditionen var tanken att det är lydningen som är problemet och det folkliga motståndet som är lösningen. De kritiska opponenter som fortsätter att vara laglydiga gentemot den stat de kritiserar skänker systemet dess legitimitet som tolerant och demokratiskt. Genom ett civiliserat motstånd av olydnad där den olydige tar straffet för motståndet kan oppositionella störta regeringar fredligt. ²⁵

Den ryske författaren Leo Tolstoj var inspirerad av de amerikanska föregångarna Thoreau och Garrison och formulerade liknande tankegångar. ²⁶ Han bidrog till kampformens idéhistoriska utveckling med sin diskussion om hur regeringars makt vilar på den folkliga opinionen och argumenterade för individuellt ickesamarbete, exempelvis vapenvägran. ²⁷ Tolstoj menade att man

22. Adin Ballou, *On Non-Resistance*, Friends of Adin Ballou, <http://www.adinballou.org>, (2002), s 4. Kursivering i originaltext. Vår översättning.

23. Sharp (1973), s 202–204. McAllister (1991), s 123–127.

24. Sharp (1973), s 375–377 och Lynd, s xxv.

25. Henry David Thoreau, *Om civilt motstånd* (1977), se framförallt s 14, 17–18.

26. Lynd, s xv–xvi.

27. Peter Marshall, *Demanding The Impossible – A History of Anarchism* (1993), s 377. Se även Leo Tolstoj, *Writings on Civil Disobedience and Nonviolence* (1987). (Titeln på Tolstojs bok är dock missvisande, eftersom Tolstoj använder andra begrepp än civil olydnad eller ickevåld).

kunde avskaffa statsmakten genom att förändra opinionen och förmå de underlydande medborgarna att vägra delta i vålds- och tvångssystemet. Tolstoj argumenterade för »kärlekslagen« så som den framlades av Jesus och formulerade en kristen anarkism.²⁸

Under 1800-talet ser vi alltså hur kristna anarkister ger non-resistance en ny betoning. *Non-resistance* som en annan form av resistance blir tydlig. Man lyfter fram möjligheten och plikten till motstånd mot »ondskan«, förtrycket och dödandet. Från deras texter framgår att det är skadandet av människor som man vänder sig mot. I deras betonande av både motstånd och icke-skadande framträder alltså det som utmärker ickevåld. Därmed är det befogat att lyfta fram New England Non-Resistance Society som de första inom en idéhistorisk ickevåldstradition. Man kan därmed säga att ickevåldsrörelsen föds i 1830-talets USA. Tankarna omsätts både i handlingar och texter, och tar formen av politiska föreningar, aktionsgrupper och en underjordisk rörelse men man lyckas inte omsätta denna radikala kampform i

en mobilisering av en bred folkrörelse som använder en mångfald av ickevåldsmetoder. Det gör däremot Gandhi.

Satyagraha eller Sanningskraft

Det var utifrån ett protestmöte i Transvaal som samlade 3 000 indier i motstånd mot en planerad registreringslag för indier, som den första ickevåldsliga masskampanjen utfördes.²⁹ I denna ickevåldskamp var Mohandas K. Gandhi en av de ledande organisatörerna. Det var under denna tid, 1905–1906, i Sydafrika som Gandhi formulerade sin tankegång kring ickevåldsligt motstånd för första gången.³⁰ Centralt för det ickevåldsliga motståndet är att inte skada, att genom olydnad eller icke-samarbete dra undan förtryckarens makt över folket, samt att genom konstruktivt arbete skapa det nya samhället under kampens gång.

Gandhi var inspirerad av ett flertal exempel på aktioner som genomförts utan våld runt om i världen, bla den ryska revolutionen 1905.³¹ Enligt Gene Sharp kan man konstatera att Gandhi kom fram

28. Men för Tolstoj var trots allt det utmärkande för denna revolutionära pacifism inte motståndet mot andras våldsanvändande, utan (spridandet av) det individuella avståndstagandet från våld i handling och trosuppfattning, se Tolstoj, s 408–411.

29. Mohandas K. Gandhi, *Satyagraha in South Africa* (1928), s 95–102. Se även Gene Sharp, *Gandhi as a political strategist* (1979), s 23–41.

30. Sharp (1979), s 23–41.

31. Han var även inspirerad av exempel från de irländska och kinesiska bojkotterna, motståndskampen i Bengalen i Indien, skattevägran i England, indierna tidigare olydnad i Sydafrika, de engelska rösträttskampande kvinnorna (suffragetterna) som han mötte under sina juridikstudier och andra rörelser/händelser i hans samtid.

till sin teori om ickevåldsmotstånd före sin kontakt med tankarna hos Thoreau och Tolstoj.³² Men tankegången var inte i sig unik, olydnad och acceptering av fångelse var något som var känt bland de indier Gandhi arbetade med. Det unika med Gandhi var troligen hans konsekventa utveckling av metoderna och principerna för ickevåld under de följande fyrtio åren av sitt liv. Denna utveckling var uttalat experimentell och präglad av kampens erfarenheter i de sydafrikanska och indiska kontexterna.³³

Gandhi använde först begreppet *passivt motstånd*, vilket var ett etablerat sätt att beteckna kristen *non-resistance*, men ångrade sig och föredrog det begrepp som han skapade under kampen i Sydafrika och behöll under hela befrielsekampen i Indien, *satyagraha*, eller »sanningskraft«. »Sanningen (*Satya*) innebär kärlek, och fasthet (*agraha*) skapar, och fungerar därför som synonym för, kraft. Därför började jag kalla den indiska rörelsen för »*Satayagraha*«, med andra ord den Kraft som föds ur Sanning och Kärlek eller ickevåld [...].«³⁴ Centralt för förståelsen av denna »sanningskraft« är »icke-skadande«, *ahimsa* (att inte skada, varken i ord, handling eller tanke).

Genom *ahimsa* tillåts motparten i en konflikt leva vad han än gör, hans version av sanningen respekteras. Den absoluta Sanningen frigörs genom att konfliktparternas sökande efter en gemensam sanning möjliggörs. *Ahimsa* blir ytterst ett försvar för (den andres) sanning. Gandhi tog på detta sätt upp det religiösa indiska begreppet *ahimsa* och politiserade det. Därmed var själva begreppet ickevåld eller *non-violence* fött.³⁵

I Gandhis tidiga formulering av ickevåld spelar Jesu Bergspredikan en avgörande roll som ögonöppnare, vilket tillsammans med Tolstoj's skrifter hjälper honom till en originell nytolkning av hinduismen (bland annat skriften *Bhagavad Gita*) som han anser anger den »vetenskapliga« metoden för ickevåldets kärlekslag.³⁶ Thoreaus text om civil olydnad påstås Gandhi ständigt ha burit med sig. Vi ser alltså hur de olika historiska föregångarna påverkar Gandhi då han med tiden utvecklar en allt mer sofistikerad ideologi och praktik av ickevåld. Hans bidrag är dels konstruktivt arbete och dels det praktiska experimenterandet. Det konstruktiva arbetet bygger upp självkänslan, kunskapen, disciplinen och resurserna som gör

32. Sharp (1979), s 38 och 47.

33. Gandhi beskrev sitt sökande efter ickevåldet i sin biografi *Historien om mina experiment med sanningen* (1996). Sean Chabot beskriver i sin kommande avhandling (2003) vid Amsterdams universitet hur detta experimenterande gick till.

34. Gandhi (1928), s 102. Vår översättning. Den indiska rörelse som avses startade i Transvaal, Sydafrika 1906.

35. Mohandas K. Gandhi, *For Pacifists* (1949), s 3–6.

36. Mohandas K. Gandhi, *Gandhi For 21st Century* (1998), bok 5 och bok 6.

motståndet möjligt, medan experimenterandet utformar idéns praktiska användbarhet i en konkret social kontext. Därmed blir en bred folkrörelses användning av en mångfald ickevåldsmetoder möjlig för första gången.

Det ickevåld Gandhi talar om är inte passivitet, det handlar om »själskraft«, att sätta hela sin själ mot tyrannens makt.³⁷ Därigenom avskaffas den kontroll och den makt som kommer ur lydningen hos den förtryckte. Denna sanningskraft eller kärlekskraft står i fullständig motsatsställning till våldets brutala kraft och hatkänslor mot motparten.³⁸ Satyagraha har inte heller något att göra med en »svaghet« eller avsaknad av förmåga hos användaren, vilket enligt Gandhi kan vara fallet vid passivt motstånd. Gandhi, som inte ville kalla sig pacifist, vände sig rent av så kraftfullt mot passivitet att han ansåg att våld var bättre än passivitet (för den som inte tror på ickevåldets överlägsna effektivitet)!³⁹ Han menade att våld mot övergrepp eller förtryck trots allt är en form av motstånd och därmed ett uttryck för mod. Passiviteten är i grunden en feghet som gör förtrycket möjligt.

Här ser vi alltså en motsatt betoning på anti-våld (motstånd) till den tidiga kristna betoningen på utan-våld (undvi-

kande). När *non-resistance* byts ut mot *non-violence* frigörs motstånd från våld. Ballous tes om *non-resistance* som »den mest högstående formen av *motstånd* mot det onda« blir nu begriplig.

Intressant nog menar Gandhi att hans begrepp *Satyagraha* bättre beskriver det Jesus och de första kristna predikade och praktiserade, än det som vanligen använts, passivt motstånd eller *non-resistance*.⁴⁰ Senare, under hans arbete i den indiska befrielseörelsen mot det engelska kolonialväldet, kom Gandhi att etablera begreppen civil olydnad, *ahimsa* och *satyagraha*. Därigenom kom Gandhi, mer än någon annan före honom, att etablera ickevåldsmotståndets ideologi och metod i den politiska idéhistorien.

Rötterna förgrenar sig

Den senare traditionen av ickevåldsmotstånd (*nonviolent resistance*) skiljer sig från den tidigare traditionen av ickevåldsmotstånd (*non-resistance*), dels genom att man hyser större optimism kring möjligheterna att kunna förändra med hjälp av ickevåldsaktioner, dels genom att man betonar nödvändigheten – eller plikten – av aktivt ingripande i samhället för att åstadkomma fred och rättvisa.⁴¹ Centralt är även att man hävdar att

37. Sharp (1979), s 63.

38. Gandhi (1928), s 103–107.

39. Gandhi (1949), s 11–14.

40. Gandhi (1928), s 106.

41. Koontz, s 474–476.

makt beror av godkännande eller samarbete. När medborgarna i ett land väljer att inte längre godkänna makthavarnas legitimitet och vägrar utföra vad som påbjuds dem, så upphävs makthavarnas makt eller möjlighet att utöva makt. Här betonas alltså ett gemensamt ansvar för befrielsen från våld.

Non-resistance-traditionen å andra sidan betonar individuell tro och exempellets makt, och därmed omvändelsen till att följa Kristus; att inte möta det onda med ont, utan med godhet. Här är det det egna livets och de egna handlingarnas frihet från våld som står i centrum.

Non-resistance i betydelsen en *kamp mot våld* verkar ha formulerats och praktiserats först kring 1830 av Garrison och Ballou i New England Non-Resistance Society. *Non-resistance* fick helt enkelt i New England Non-Resistance Society en betydelse det inte hade haft tidigare: att det var en plikt att göra motstånd mot ondskan utan att själv skada människor. Även om man då inte talade om »icke-våld«, var det samma grundläggande resonemang och samma utgångspunkt i Jesu Bergspredikan och kärlekslagen som Gandhi senare tog fasta på. Icke-våldsrörelsen kan därför sägas ta sin start i och med 1830-talet. Innan dess fanns en utan-våldsrörelse (med egna ord: »*Resist not Evil*«) som huvudsakligen verkar ha betonat undvikandet av eget våldsanvändande.

Thoureaux och Gandhi var de första att ge den offentliga och ickevåldsliga *olydnaden* den centrala rollen i kampen mot våldet och förtrycket. Gandhi var

senare den som vidarutvecklade tankarna och metoderna för ickevåldskampen och dessutom den som lyckades mobilisera tusentals människor i denna rörelsens kamp.

Den idéhistoriska utvecklingen kan sammanfattas i tre steg. Först har vi perioden av *Resist not Evil* (vilket kan förstås som »utan våld«), som lägger grunden för pacifismen. Företrädarna för denna riktning är Jesus (framförallt i Bergspredikan) och den tidiga kristna kyrkan (urkyrkan), och framgent i historien är det olika kristna minoritetssamfund som företräder denna riktning. I denna första del av traditionen betonas undvikandet av våld och skapandet av ickevåldsliga institutioner (samfund).

Sedan har vi den andra perioden av *Non-Resistance as Resistance*. Icke-våldsrörelsen föds på 1830-talet i och med kombinationen av utan-våld och anti-våld under kampen mot slaveriet (under perioden 1815–1860). Företrädarna är framförallt Garrison, Ballou, Tolstoj och Thoureaux. *Non-Resistance* gavs en ny innebörd av motstånd mot våldet och *civil olydnad* formulerades.

Till sist har vi den tredje perioden av *Satyagraha/Abimsa*. Icke-våldsrörelsen etableras i och med indiernas folkkrörelsekamp i Sydafrika mot rasismen (1905–) och senare i Indien mot kolonialismen. Företrädaren framför andra är Gandhi. *Abimsa/Non-violence* och *Satyagraha* formulerades, *civil olydnad* etablerades.

Om man skall tala om en central text för ickevåldsrörelsen så är den Jesu

Bergspredikan. Men det är först i och med mötet mellan religiös och politisk radikalism, framförallt kristen pacifism (*The law of love, Resist not Evil, non-resistance*), gandhiansk hinduism (*ahimsa, satyagraha*) och anarkism (*civil disobedience, direct action*), som man kan säga att ickevåldsrörelsen tar form. Det är hos Gandhi detta möte mellan idéer sker.

Spridningen av de idéer och sociala praktiker som ger upphov till ickevåld sker inte entydigt från centrum till periferi i världssystemet, utan är en transkulturell interaktion från starten. Från världsreligioner från olika delar av världen sprids föreställningen att våld är något ont. Kristna pacifister i den anglosaxiska antislaverirörelsen sprider sedan idén om motstånd mot våldet till indier som utvecklar ett ickevåldsmotstånd som kommer tillbaka till USA i medborgarrättsrörelsens kamp för de svartas rättigheter i USA. Denna globala spridning är en komplicerad process som för varje övergång kräver ett översättningsarbete till en ny kontext på ett liknande sätt som när man översätter poesi till ett annat språk – så som ickevåldsforskaren Sean Chabot visar i sin nyansering av den klassiska diffusions-teorin, som anger hur handlingsreper-toarer sprider sig mellan rörelser.

Den idéhistoriska utvecklingen fort-

sätter givetvis även efter den indiska segern mot kolonialmakten England. I och med de svartas kamp i den nordamerikanska medborgarrättsrörelsen infördes *träning* i ickevåld som ett försök att förbereda deltagarna på de våldsamma attacker som de riskerade från motståndare och polismakten. I träningarna genomförde man olika rollspel och övningar kring tänkbara konfliktsituationer. Man började även använda ett nytt begrepp: *nonviolent direct action*, för att betona den aktiva karaktären hos ickevåld.

Begreppen ickevåldslig direkt action eller direkt ickevåldsaktion verkar införas i Skandinavien inom sociala rörelser i början av 1970-talet.⁴² Den direkta actionen skall »föregripa målet« och egenrealisera målet »här och nu«. Men redan 1962 hålls en veckolång träning i »aktivt icke-våld« i Tived i Sverige för personer som ville delta i den internationella fredsbrigaden till Rhodesia.

Rörelser kan förstås som uppkomna ur eller orienterade kring konflikter. Icke-våldsrörelsen kan därmed förstås som en rörelse av människor vilka *försöker hantera konflikter kring våld och förtryck* i samhället och vardagslivet. Därigenom blir i olika sammanhang och för olika människor slaveri, kolonialism, miljöförstöring, kvinnoförtryck,

42. Det tidigaste exemplet på att skandinaviska rörelser själva använder direkt action som jag funnit är i *Ikkevoldsaksjon* (1972). Här anges »civil olydnad« som en del av en upptrappning av ickevåldsmotståndet. Dock finns redan 1969 April Carters bok *Direkte ikkevolds action* på danska. Organisationen Direkt Icke-våldsaktion (DIVA) bildades efter ett träningsläger som Svenska Freds- och skiljedomsföreningen hade 1976, se *Slutrapport* (1977).

mänskliga rättigheter, krig, tortyr, religionsstillhörighet, arbetsplatsförhållanden, diktatur, militär ockupation eller något helt annat, den centrala frågan. Att ickevåldsrörelsen rör sig inom flera andra rörelser är en förklaring till att rörelsen ännu inte har upptäckts av den etablerade rörelseforskningen. Dess idéhistoriska tradition och dess ideologier har tolkats som enbart en återkommande principiell metodfråga och spridda taktikdiskussioner inom olika rörelser, inte som en rörelses kontinuitet vilken visar sig genom ickevåldsaktivisternas engagemang inom andra rörelser.

Icke-våldsrörelser är inte så lätta att klassificera. Enligt Aberle (1966) finns det fyra typer av sociala rörelser. Transformativa rörelser som till exempel revolutionära rörelser, reformativa rörelser inriktade på begränsat område, *redemptive movements* som exempelvis omvändande religiösa grupper samt alternativa rörelser som AA, anonyma alkoholister. Transformativa och reformativa rörelser strävar efter samhällelig förändring medan *redemptive movements* och alternativa rörelser strävar efter individuell förändring.

Jag menar att denna uppdelning av rörelser inte kan fånga en ickevåldsrörelse eftersom den har drag av transformation, reformation och alternativ, och även av omvändelse – till ett slags tro på ickevåld. En ickevåldsrörelse är en rörelse som implicit/explicit ifrågasätter grundläggande förhållanden i samhället – när det gäller exempelvis värderingar,

strukturer och beteende – men som samtidigt visar upp organisationer med mycket klart begränsade målsättningar; avskaffa en typ av kärnvapen, stoppa en motorväg eller liknande. Vidare är det en rörelse som försöker skapa alternativ till det som den kämpar mot, till exempel genom ickevåldsträning, kollektivt boende, mer demokratiska arbetsformer, kooperativa affärer, medling och fredliga konfliktlösningsmetoder.

Icke-våldsrörelsen är alltså inte en rörelse som egentligen kan sägas tillhöra någon av dessa renodlade typer, utan ur detta perspektiv kan den snarare förstås som *en rörelse bland rörelser*. Det vill säga en rörelse som går genom andra rörelser, såsom fredsrörelsen, arbetarrörelsen, kvinnorörelsen, solidaritetsrörelsen, miljö-rörelsen och andra rörelser. Det sker genom att det inte enbart är den fråga eller det samhälle man vill förändra som sätts i fokus, utan i lika stor grad eller i än större grad, de egna arbetsformerna, handlingarna och de egna relationerna som fokuseras. Icke-våldsrörelsen kan förstås som samtidigt bredare och smalare än dessa andra rörelser. Icke-våldsrörelsen är bredare på så sätt att rörelsen inte begränsar sig till en kamp för enbart till exempel kvinnor eller arbetare utan är tillämplig på flera olika rörelseteman. Den försöker hantera våld och förtryck, i både vardagsliv och samhället – något som gör den i en mycket vid betydelse involverad i både offentliga och privata sammanhang, det vill säga i flera andra rörelsers sammanhang. Samtidigt driver

den inte andra sakfrågor på det specialiserade sätt som andra rörelser gör. Den är smalare på så sätt att rörelsens eller idétraditionens karaktär är dess strategi eller etik av engagemang mot våld genom »ickevåld«.⁴³ Det innebär att man kan förstå ickevåldsrörelsen som en rörelse som går på tvären genom andra rörelser, en tvärrörelse som överlappar olika mänskliga fri- och rättighetsfrågor utan att nödvändigtvis omfatta någon av dem som helhet.

Denna tvärrörelse har ett utmärkande drag – *enheten mellan ickevåld som mål och ickevåld som medel*. Det är denna sammankoppling som inte förstås när rörelsen beskylls för att felaktigt blanda samman mål och medel, »att göra en metod till sin målsättning«. Det idémässiga bidraget från ickevåldsrörelsen är just tanken att ett fredligt samhällsmål förutsätter fredliga medel. Det sätt man hanterar konflikter på just nu i vardagen är det som skapar historien, eller »som man sår får man skörda« – en tanke som präglar alla världsreligionerna. Icke våldsrörelsen är en rörelse som bärs av idén om att mål och medel är en en-

het som heter »ickevåld«. Vad begreppet ickevåld betyder blir därmed det centrala i urskiljandet av en speciell variant av ickevåldsrörelse. Icke våldsrörelsen som socialt och idéhistoriskt fenomen förenar sina gruppers skilda ideologier, metoder och frågor i tre centrala och utmärkande karaktärsdrag för »ickevåld«⁴⁴:

- Icke våldet som idén om »*något annat*«: olika former av våld och förtryck problematiseras och ifrågasätts, både i samhället och det egna livet, samtidigt som man söker efter »något annat«, en frihet från våld/förtryck.

- Icke våldet som social *motpol*: som motstånd där våld och förtryck konfronteras och söks upp (användandet av ickevåldsliga handlingar), samt; som ett omskapande där eget användande av våld och förtryck undviks (i konkurrens skapas ickevåldsliga institutioner och metoder som alternativ eller nya bidrag).

- Icke våldet som *framtidstro*: hävdandet av ickevåldsliga relationer som önskvärd utopi eller realistisk möjlighet (inspiration från »en annan värld« som

43. Brock, s 476.

44. Den förste forskaren, mig veterligen, som gjort ett försök att skissa ickevåldets historia (då den nordamerikanska), Lynd, anger en annorlunda definition av »nonviolence«. Han menar att ickevåld inkluderar: »(1) vägran att utöva vedergällning (»pacifism«, »icke-motstånd [*non-resistance*]«); (2) medvetet brytande mot lagen av samvetsskäl (»civil olydnad«); (3) agerande av övertygelse genom demonstrativ handling (»direkt aktion«)« s xvii, vår översättning. Hans definition är smalare på så sätt att ickevåld alltid måste handla om att bryta lagen, samtidigt är definitionen bredare i och med att alla illegala protesthandlingar som inte innehåller våld inkluderas. Skapandet av konstruktiva alternativ och tron på ickevåldet (som utopi eller realitet) är inte en del av definitionen, vilket jag tror är missvisande för traditionens karaktär.

kan komma senare med gudomlig hjälp eller som är förverkligbar i denna världen genom kollektiv handling).

Ibland beskrivs grundidén i ickevåldsrörelsen med orden: det finns inte någon väg till fred, utan fred är vägen. Själv skulle jag vilja sammanfatta ickevåldsrörelsens projekt som: *att i konkurrens till eller motstånd mot det nuvarande samhällets våld och förtryck, försöka tillämpa den ickevåldsliga framtiden i nuet.*

Om en rörelse i ord och handling uttrycker idén om »något annat« och praktiskt söker en social motpol till våld/förtryck samt har en framtidstro för dess förverkligande, så menar jag att man kan tala om en ickevåldsrörelse, även om rörelsen använder ett annat ord än »ickevåld«. ⁴⁵

Dessa tre karaktärsdrag förenar rörelsen, samtidigt som det också är kring dem som rörelsens huvudsakliga konflikter verkar kretsa. Under olika tidsperioder och i olika grupper har olika aspekter betonats. Olika betoningar på

vad detta »något annat«, »sociala motpolar« eller »framtidstro« innebär ger oss en rad olika varianter av ickevåldsrörelser. Inom utan-våldstraditionen betonas undvikandet av våld och skapandet av ickevåldsliga institutioner. I den tidiga riktningen var utan-våldet en religiös utopi, i den moderna är den en realistisk politisk möjlighet.⁴⁶ Inom anti-våldstraditionen betonas uppsökandet eller konfrontationen av våldet och förtrycket. Gandhi försökte på ett unikt sätt förena etik och effektivitet i sin syn på ickevåldsmotståndets betydelse. För honom var det etiskt rätta och det socialt funktionella förenat, ickevåldet var helt enkelt den mest effektiva motståndsformen, överlägsen våldet i kampen för befrielse.

Utifrån den inledande uppdelningen av ickevåld i utan-våld och anti-våld kan vi urskilja ett antal riktningar/rörelser inom ickevåldsrörelsen. Här handlar det om principiella riktningar som med nödvändighet blir förenklade kategoriseringar, och mina konkreta exempel

45. Som vi sett verkar flera begrepp vara aktuella: *non-resistance*, *passive resistance*, *ahimsa*, *direct action*, *civil resistance*, *civil disobedience* eller *satyagraha*. Ibland används även begreppet »helig lydnad« (»*divine obedience*«) där poängen är att man lyder Gud framför de världsliga lagarna.

46. Exempel: Icke-våldsliga interventionsmetoder utvecklas av nationella och internationella fredsföreningar, metoder som man hoppas skall kunna ersätta våld och krig i konflikter. Här är det vanligt att man söker upp våldsamma konfliktområden och via övervakning och närvaro ger skydd åt hotade grupper men utan att direkt konfrontera våldet. Som exempel kan PBI (Peace Brigades International) nämnas. Under 2000-talet har även en planering – bland annat i USA och Tyskland – av ickevåldsliga interventioner i konfliktområden i masskala kommit igång. Sedan 1960-talet har en rad europeiska länder – bland annat Sverige – haft offentliga försvarsutredningar som diskuterat möjligheten av ett »socialt försvar« eller »civilmotstånds-för-svar« (baserat på icke-militära metoder) som alternativ eller komplement till krigsmakten.

kan diskuteras utifrån till vilken grad de utgör renodlade riktningar.

Om vi tar utan-våld först så motive-
ras avståndstagandet från våld av en syn
på antingen våldets grundläggande bris-
tande effektivitet (för att nå en våldsfri
värld) eller våldets låga etiska värde.
Denna skillnad i grundperspektiv gyn-
nar principiellt vad jag skulle vilja kalla
dels en *strategisk/teknisk* riktning som
menar att handlingarnas (metodernas,
teknikernas) värde beror av deras resul-
tat och effektiva verkan (en konsekvens-
etik), dels en *religiös* riktning som menar
att handlingarnas värde beror av deras
teologiska riktighet, och slutligen dels
en *perfektionistisk/renlighets*-riktning
som menar att handlingarnas värde el-
ler effektivitet beror av människornas
egna inre befrielse från våld (en sinne-
lagsetik).

Om vi nu tar anti-våld som utgångs-
punkt uppstår en annan uppdelning av
ickevåldsrörelsen. Ställningstagandet
för motstånd motiveras av våldsför-
tryckets beroende av samarbete och lyd-
nad för att kunna utövas. Denna grund-
tanke gynnar dels en *elitistisk* riktning
som menar att människor klarar av att
göra motstånd till olika grad beroende
på vilket andligt eller mentalt utveck-
lingsstadium de nått, dels en *stödjande*
riktning som menar att vi alla är svaga
och rädda och därför behöver stöd för

att orka med att göra motstånd (för att
stundtals överkomma passiviteten eller
rädsan).⁴⁷

Denna översiktliga idéhistoriska ex-
posé visar att de historiskt skilda tolk-
ningarna av vad »ickevåld« innebär le-
ver vidare i delvis nya former. Det är
alltså just det som utmärker denna icke-
våldsrörelse eller dessa rörelser om-
kring »ickevåld«, de *brottas med proble-
men kring våld och förtryck, i sambället, i
den egna rörelsen, i vardagen och i de egna
handlingarna, i försöket att ersätta eller be-
kämpa våldet och förtrycket*. Begreppet
»ickevåld« fortsätter alltså att vara kon-
fliktfyllt och utmanande.

Icke våldsliga handlingsformer har i
mycket högre grad spridits till andra
rörelser, än ickevåldsliga ideologier.
De flesta rörelser som använder icke-
våldsmotstånd talar inte om »icke-
våld«. Ett pågående avhandlingspro-
jekt vid institutionen för freds- och ut-
vecklingsforskning, som genomförs av
Jørgen Johansen, visar att när det gäl-
ler de irreguljära regimskiften (utanför
den konstitutionella ordningen) som
skett i världen, så dominerar sedan
1980-talet fall med motstånd utan mi-
litära inslag. Det pågår en trend av folk-
ligt motstånd präglad av ickevåldslig
taktik eller strategi, där även diktaturer
faller under trycket från dessa rörelser.
Ett exempel på dessa framgångsrika rö-

47. Exempel på de olika ansatserna: De gandhianer som tagit fasta på Gandhis uttalande om att en enda perfekt ickevåldsaktivist ensam skulle kunna befria Indien från det engelska kolonialstyret (elitistisk riktning) och feministiskt ickevåld som sedan 1970-talet i USA har utvecklat en rad former för aktioner med hjälp av gruppemenskap i *vängrupper* (stödjande riktning).

relser är studentföreningen Otpor som tillsammans med gruvarbetarfacket och en valallians mellan oppositionspartier lyckades fälla Milosevic i Serbien, något som Nato misslyckades med trots massiva militära insatser. Andra exempel är de massiva demonstrationerna som fick diktatorn Marcos i Filippinerna att fly, eller apartheidsystemets fall i Sydafrika efter strejker, civil olydnad och demonstrationer organiserade av *The Massdemocratic Movement*, en bred allians av olika föreningar, fackförbund och kyrkor.

Delar av ickevåldsrörelsens traditionella metoder såsom vänggrupper (»affinity groups«), ickevåldsriktlinjer och civil olydnad användes av flera rörelser i samband med organiserandet av massaktionen i Seattle 1999. En av de centrala organisatörerna av actionen, The Ruckus Society, genomförde en rad så kallade ickevåldsträningar, och utarbetade tillsammans med andra effektiva strategi som gjorde att ett par tusen personer lyckades ickevåldsligt blockera ingångarna till Världshandelsorganisationen WTO:s möteslokal. Denna blockad ledde till att en av världens viktigaste ekonomiska institutioner inte ens kunde hålla sin inledande presskonferens och än mindre fatta några beslut om kommande möten. Den framväxande globaliseringskritiska rörelsen eller globala rättviserörelsen har allt sedan Seattle organiserat protester vid i det närmaste alla ekonomiska toppmöten som hållits i världen. Dock har denna rörelse av rörelser genom sin *mångfalds-*

ideologi (»heterogenity«och »diversity of tactics«) öppnat upp för användandet av våldsmotstånd i offentligt utlysta fredliga konfrontationer med olika globala regimer. Protesterna i samband med exempelvis Världsbanksmötet i Prag, EU-toppmötet i Göteborg och G8-mötet i Genua har inneburit att den fredliga protestinriktningen kollapsat och våldsamma gatustrider utbrutit. Genom dessa gatustrider har stora delar av rörelsens kritik av den rådande världsordningen försvunnit i massmedia, politikerns och juristernas upptagenhet med våldet. En problematisk demonisering och kriminalisering av rörelsen som helhet har uppkommit i vissa delar av världen. Rörelsens eget ansvar för våldet består huvudsakligen i att organisatörerna inte har tagit upp en annan del av ickevåldsrörelsens handlingsrepertoar – egna ickevåldsvakter – *fredsbevarare* – som ser till att riktlinjerna för aktioner verkligen hålls av de inblandade aktivisterna. »Vi vill inte ha några rörelsepoliserna« som en av organisatörerna av Seattleaktionen sa. Men gatukampens roll inom rörelsen är omdebatterad och vissa försök har ändå gjorts att åtminstone begränsa handlingsutrymmet för de aktivister som är beredda att använda våld mot polisen. Men jag har i min forskning inte funnit att regelrätta vakter använts under något protestmöte, utan enbart vid enstaka demonstrationer. Rörelsens problem utgör ett exempel på de svårigheter som uppstår när man endast använder ickevåldstaktik (ickevåld vid vissa tillfällen) och där-

med öppnar upp för en blandad och motsägelsefull strategi. Det innebär att rörelsens budskap blir svårbegripligt för den allmänhet man hoppas mobilisera eller få stöd ifrån.

På många sätt kan man säga att (kampmetoderna i) ickevåldsmotståndet är mer använt och framgångsrikt än någonsin tidigare i historien – samtidigt som kunskapen om denna speciella handlingsform är i stort sett obefintlig.

Mitt enkla förslag är då att de rörelser som av en eller annan anledning vill använda ickevåldsmotstånd – för att de är pacifister eller för att de helt enkelt inte har tillräckligt med vapen att tillgå – först lär sig vad som utmärker ickevåld och hur ickevåld utvecklats genom historien, så att de kan använda handlingsformen mer effektivt i sin kamp. Inget är så praktiskt som en god teori som utprovats av historien.